

LUND UNIVERSITY

Om begreppet och företeelsen profession

Brante, Thomas

Published in:
Tidskrift för Praxisnära forskning

2005

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):
Brante, T. (2005). Om begreppet och företeelsen profession. *Tidskrift för Praxisnära forskning*, (1).

Total number of authors:
1

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:
Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

OM BEGREPPET OCH FÖRETEELEN PROFESSION

PROFESSIONER HÖR TILL de mer omdiskuterade och svårfångade sociala skikten inom samhällsvetenskaplig forskning. Under 1900-talet har de varit föremål för mängder av teoretiska definitioner och empiriska avgränsningar, och det förekommer en hel del internationella konferenser i professionsforskning. En orsak till intresset för professioner är att vi idag sägs leva i ett kunskapssamhälle eller expertsamhälle, och professioner är just bärare av expertkunskaper.

Professionernas expansion och samhälleliga betydelse har uppmärksammats under lång tid. Den amerikanska sociologins nestor, Talcott Parsons, som vi skall återvända till flera gånger nedan, betonade sedan 1940-talet professioners centrala roll för moderniteten. I polemik mot andra samhällsteoretiker hävdade han till och med att det inte är kapitalismen eller socialismen som är det mest utmärkande för 1900-talet utan just framväxten av skikt av professionella yrkesgrupper: "Det professionella komplexet" tar ledarskapet i stället för 1800-talets kapitalistiska bourgeoisie (Parsons 1964: 37). Detta var alltså utmärkande för såväl USA som för Sovjet.

Framväxten av expertstrata har föranlett många samhällsvetare att tala om en kvalitativ förändring inom samhällsutvecklingen. Begrepp som "kunskapssamhälle" eller "postindustriellt samhälle" avser att markera ett strukturellt brott med den klassiska industrialismens epok. Idag är befolkningen relativt sett mer sysselsatt med information, kunskap och service, och mindre med de primära och sekundära sektorerna, dvs produktion av traditionella varor. I dessa samhällen intar professionella nyckelpositioner. Teoretiker som Alvin Gouldner (1979) talar t o m om en *Ny klass*, bestående av intellektuella och professionella, som växt fram genom den högre massutbildningen med början i 60-talet. Det gemensamma för denna relativt heterogena klass är att dess medlemmar behärskar "den rationella diskursen", en samtalsform byggd på ett sociotekniskt språk. De är i viss utsträckning amoraliska i det att de förnekar traditionella värden till förmån för en tekniskt baserad, rationellt och vetenskapligt grundad reglering och styrning av samhällsutvecklingen, menar Gouldner.

Professionernas tillväxt i det moderna samhället har beskrivits på många sätt. En professionsforskare uttrycker det: "Professionerna dominerar vår värld. De läker våra kroppar, mäter våra profiter, räddar våra själar" (Abbott 1988: 1). På mikronivån har vi familjepsykologer, psykoanalytiker, sexualterapeuter, läkare, socialarbetare. På makronivån återfinnes samhällsplanerare, ekonomer, jurister, tekniker. De förra utför personliga tjänster till klienter via direktkontakter, och klienterna söker oftast själva upp denna expertis, medan de senare har mandat att reglera och utveckla ramarna för samhällslivet. Gemensamt för grupperna är att de bygger sin auktoritet på vetenskaplig kunskap. Det är den säkerställda kunskapen, tillsammans med

betydelsen av denna kunskap, som gör att dessa grupper ofta når relativt höga sociala belöningar, dvs åtnjuter förhållandevis hög inkomst och status.

Professioner är alltså yrken som baserar sin inkomst och status på att de använder vetenskaplig kunskap. Därför hör läkare, ingenjör, arkitekt, ekonom, veterinär, vetenskapare till de typiska professionerna. Till semiprofessionerna räknas vanligen exempelvis sjuksköterska, socialarbetare, klasslärare.

Det är svårt att få en exakt uppfattning av professioners storlek utifrån officiell statistik eftersom denna använder andra indelningsgrunder, men man kan säga att professioner utgör cirka 10 procent av de förvärvsarbete och så kallade semiprofessionella utgör något fler – men detta är naturligtvis avhängigt hur begreppen definieras.

Så vad är då en profession, närmare bestämt? I denna artikel tar jag upp några av de vanligaste definitionerna och avgränsningarna av begreppet, och avslutar med att ge en egen definition.

PROFESSIONSBEGREPPET

Professionsforskningen har haft stora problem med att ge en tillräckligt precis definition av sitt studieobjekt, dvs det är svårt att finna professionernas *differentia specifica*, deras internt gemensamma och externt särskiljande egenskaper. De flesta moderna sociologiska definitioner av professioner betonar deras anknytning till högre formell utbildning, då främst vid universiteten. Orsaken till detta är att universitetsutbildning ger formell meritering i form av examensbevis, som oftast utgör en ”ovillkorlig inträdesbiljett” till det professionella yrkeslivet. Talcott Parsons såg vetenskapen som professionen *par excellence*; vetenskaperna omges av en ring av andra professioner ”med uppgiften att tillämpa kunskap på den sociala ordningen (juridik), hälsa (medicin), effektivitet i stats- och privatliv (administration), effektiv användning av den icke-sociala miljön (teknologi) och så vidare.” Av samma skäl kallar den engelske professionshistorikern Harold Perkin (1969) universitetslärare för *The Key Profession*, den profession ifrån vilken de andra emanerar.

Relationen mellan vetenskap och profession förstås alltså ungefär som relationen mellan grundforskning och tillämpad vetenskap, eller: kunskapsproduktion (forskning), distribution (universitetsundervisning) och tillämpning (yrkespraktik). En andra huvudpunkt i definitionen är som sagt att yrket åtnjuter en relativt hög status och prestige. När dessa båda punkter kopplas samman får vi definitionen: akademiskt förankrad och hög status.

Exempel på sådana definitioner finner vi hos t ex Eliot Freidson (1976: 59) som använder två kriterier: a) some degree of exposure to higher education, och b) employment in particular positions. Magali Sarfatti Larson (1990: 30) använder en liknande definition: professioner är ”links between relatively high levels of formal education and relatively desirable positions and/or rewards in the social divisions of labor.”

Avgränsningar av detta slag är utmärkta men vaga. De är svåra att tillämpa i empirisk forskning. Problemet är att när man försöker precisera eller operationalisera begreppet hamnar man lätt i bryderier, vilka yrken som ingår eller ej i en viss definition blir snarast till en politisk fråga. Svårigheten är densamma som vid begrepp som ”klass” eller ”statusgrupp,” och är notorisk inom all samhällsvetenskap.

Vi skall ändå försöka precisera begreppet genom att ta upp mer specifika definitioner. Dessa härrör ur olika samhällsvetenskapliga traditioner, dvs en allmän teori om samhällsutvecklingen styr definitionen. Därför är det lämpligt att först kortfattat beskriva den samhällsteori inom vilken olika definitioner formulerats.

Det strukturfunktionalistiska "paradigmet" utvecklades i USA av Talcott Parsons och hans efterföljare. Paradigmet har tveklöst varit det mest betydelsefulla inom professionsforskningen, dels för att det givit en fruktbar begreppsapparat inom vilket professioner studerats, teoretiskt och empiriskt, dels för att det bildat utgångspunkt för kritisk analys och nya paradigmförslag, vilket vi skall se nedan. Under senare tid har det genomgått en viss renässans, vilket vi också skall återkomma till.

Låt mig först kort sammanfatta den funktionalistiska samhälls- och historieteorin. I Parsons evolutionistiska perspektiv utvecklas samhällen från enklare till mer komplexa former. Komplexiteten uppstår genom "strukturell differentiering", dvs en ökad specialisering och arbetsdelning. Evolution är detsamma som "ökad anpassning" (*adaptive upgrading*) av det sociala systemet till dess omgivning. Denna *differentiering* hotar den sociala ordningen om det inte samtidigt sker en balanserande *integrering* av samhällets olika subsystem. En väsentlig del av integreringen utgörs av "generaliseringen av värden", dvs att vissa typer av allmänna värden sprids bland medborgarna och blir gemensamma. Detta betyder att värdekonsensus är grundbulten i den parsonska samhällsteorin.

Både differentieringen och integreringen sköts i första hand av professionerna. Differentieringens eller arbetsdelningens dynamik återfinnes i den teknologiska utvecklingen i vid mening; ingenjörer, läkare, forskare och samhällsplanerare är centrala vad gäller moderniseringen av samhället. Integreringen eller värdegemenskapen förmedlas av professioner inom utbildning, media, religion; lärare, journalister, (i vissa länder) präster och andra "ideologiproducenter" antar nyckelpositioner.

För Parsons och funktionalismen har således professionerna mycket viktiga funktioner; de är helt enkelt spjutspetsar mot framtiden. Parsons ger en relativt allmän definition av en profession, påminnande om de ovan angivna. Han betonar 1) formell utbildning, b) demonstrerbar skicklighet i att tillämpa denna, och 3) institutionella mekanismer som garanterar att kompetensen används på ett socialt ansvarsfullt sätt.

Denna definition har sedan preciserats och detaljerats av många efterföljare. En välkänd uppräknande definition är denna (Millerson 1964):

1. Användande av färdigheter som är grundade i teoretisk kunskap
2. Utbildning och träning i dessa färdigheter
3. Professionellas kompetens garanteras genom examina
4. En handlingsetik som garanterar yrkesintegriteten
5. utförandet av tjänster för det allmänna bästa
6. En yrkessammanslutning som organiserar medlemmarna

Till dessa kan läggas Goodes ofta använda definition:

7. Medlemmarna har en känsla av identitet, samt delar gemensamma värderingar
8. Inom området för professionen finns det ett gemensamt språk, som endast delvis kan förstås av utanförstående
9. Professioner skapar nästa generation socialt genom selektionen av elever (ur Gesser 1985: 244)

Vi delges en bild av professioner som i stor utsträckning autonoma och självutvecklande institutioner, vars altruistiska medlemmar uppfylls av önskan att på effektivast möjliga sätt verka för det allmänna bästa. Genom den interna kontrollen

(socialiseringen, och själva organisationen) garanteras att normerna efterlevs. Därför behövs ingen yttre kontroll – detta är dessutom en praktisk omöjlighet eftersom endast yrkeskunniga kolleger rätt kan värdera professionellas handlingar.

Det sista steget i den funktionalistiska förklaringen av professioner är att relatera dessa yrken till samhällets belöningssystem. Eftersom professionella yrken är 1) viktiga för samhällets välfärd, de fyller avgörande funktioner (välfärdssamhället fungerar endast om professionella grupper fungerar ”friktionsfritt”, säger Parsons) och 2) ansvarsfyllda, tunga och svåra (det är därför viktigt att motivera ”bra” människor att arbeta inom dessa yrken) så krävs att de belönas högt, såväl materiellt som status- och prestigemässigt.

Under 1970-talet fram till idag har den funktionalistiska professionsteorin kritiserats ur olika perspektiv. Generellt sett uppfattas den som en *politisk ideologi* för professioner, inte bara som en vetenskaplig beskrivning. Vidare bör en teori om professioner kunna diskriminera mellan professioner och andra yrken. Men det har ofta visat sig vara svårt. Exempelvis hävdar Edwin Sutherland att den organiserade brottsligheten får höga värden på de flesta professionsvariabler. De är självreproducerande, strävar efter yrkesmonopol, är kollegiala, ser ofta yrket som ett kall och har en stark intern yrkeskodex. (Önskan att förbättra mänsklighetens villkor, och universalismen, är det dock ofta sämre beställt med.)

Det är svårt att på basis av enskilda attribut särskilja professioner från andra yrkesgrupper. Men det är också svårt att konstruera en definition som är gemensam för och applicerbar på de yrken som normalt räknas som professioner. Det finns stora skillnader mellan t ex läkare och ingenjörer vad gäller organisering, monopolisering, normsystem etc.

Under 1970-talet utsattes således den funktionalistiska professionsteorin för allt skarpare kritik. De högstämda attributen kallades allt oftare *myter* om de professionella. Att professionella bygger på vetenskapligt säkerställd kunskap, att de är funktionellt specifika och neutrala, att de drivs av altruistiska motiv och en integrerande kollektiv etik med mera motsades av nya studier, som tvärtom lyfte fram egenintresset som en primär förklarande faktor bakom professioners agerande. Det perspektiv som gick längst i detta avseende utvecklades ur nyweberianismen.

NYWEBERIANISMEN

Vi börjar åter med det allmänna samhällsperspektivet. I likhet med Parsons förstår Weber ”makt” som den centrala drivkraften i samhället. För Weber är dock inte makt något som är funktionellt distribuerat för att åstadkomma en harmonisk och väl fungerande samhällsordning utan ett medel varigenom grupper och individer kan främja sina egna intressen, på bekostnad av andra. Weber använde termen ”*stängning*” för att beteckna olika samhällsgruppers *monopolisering av möjligheter*. Sociala grupper använder makt för att maximera sina egna belöningar och privilegier genom att begränsa tillgången till dem, dvs genom att utesluta andra grupper.

Stängningar kan genomföras på olika sätt och rättfärdigas med olika principer. Det centrala i den allmänna teorin är inte i första hand *hur* stängningarna har genomförts, utan *att* så skett. Genom historien finner vi otaliga exempel på stängningar. Adels privilegier rättfärdigades av börd: endast de med rätta föräldrar kunde förlänas land. Socialt ursprung, kön, ras, kast, religion, inkomst, kunskap: alla dessa attribut har använts för att legitimera social ojämlikhet. Legitimeringen kan genomföras med hänvisning till vetenskapliga fakta, t ex att människor med en viss hudfärg är mer intelligenta än människor med en annan hudfärg, eller med hänvisning till att människor med vissa idéer är närmare Gud än andra, eller att en viss utbildning och examen berättigar till höga materiella belöningar, och så vidare.

Ett attribut, som är gemensamt för gruppens medlemmar och särskiljer dem från andra, används som avgränsande kriterium, eller tvärtom: grupper med vissa attribut uteslutes. På detta sätt ser nyweberianismen historien som serier av uteslutningar i form av stängningar och reaktioner på dessa, dvs revolter, vilket leder till ”öppningar” och därefter nya inhägnader; nya grupper rycker åt sig privilegierna och stadfäster uteslutningarna i lagtexten (t ex Parkin 1979 eller Murphy 1988).

Idag dominerar två uteslutningsstrategier, baserade på egendom och individuell kvalificering. Den senare går oftast via utbildning. Genom lång utbildning och därpå följande examina och legitimationer monopoliseras sektorer av arbetsmarknaden. Denna strategi, som Weber kallade att ”ta patent” på ett yrke, förekommer idag inom praktiskt taget alla branscher, även om den är mest uppenbar inom akademiska yrken, dvs yrken med mycket lång utbildning. Att professionalisera i bemärkelsen monopolisera en arbetsuppgift är attraktivt, vilket märks inte minst av den pågående inflationen av utbildningar.

Det sociologiskt intressanta med alla former av uteslutningar är att de ger upphov till en social kategori av legalt definierade underordnade. Ur sociologiskt perspektiv är det därför viktigt att konstatera att synbarligen nödvändiga gränsdragningar alltid är förknippade med dominans och makt, dvs en grupps underordning under en annan. Alla former av uteslutning tycks medföra stratifiering och uppkomsten av dominerande klasser och grupper.

Detta perspektiv ger nya definitioner av profession, som understryker organisationen som en strategi- och kontrollmekanism, för vilken stängningar är centrala. Noel och José Perry (1977: 112) definierar professionalism som ”en strategi för att kontrollera ett yrke i vilket kolleger upprättar ett system av självstyre och begränsar rekryteringen genom kontroll av utbildning, träning och kvalificering.” För Terence Johnson (1972: 45) bör professionalism förstås som ”en viss typ av yrkeskontroll snarare än ett uttryck för speciella yrkens inre natur. En profession är således inte ett yrke utan ett sätt att kontrollera ett yrke.” En profession har eller strävar efter *kunskaps- och yrkesmonopol*.

Den kanske mest välkände teoretikern inom detta perspektiv är dock Magali Sarfatti Larson. Hon definierar professionalisering som ”den process genom vilken producenter av speciella tjänster försöker skapa och kontrollera en marknad för sin expertis. Eftersom marknadsmässig expertis är ett avgörande element i den moderna ojämlikheten framstår professionalisering också som ett kollektivs sökande efter en speciell social status och strävan efter en uppåtriktad social mobilitet.” (1978: xvi)

Till grund för nyweberianismens historie- och samhällsuppfattning finner vi således en hedonistisk filosofi om individ och grupp. Individer och grupper styrs av sina intressen. Stängningsteorin bygger på en föreställning om kollektiv egoism som drivkraften bakom historien. Och i detta ljus framstår naturligtvis den funktionalistiska doktrinen som en ideologi, en ridå som döljer och skyddar gruppens egentliga strävanden. Professionssociologer blir professionsideologer. Den nyweberianska forskningen vill avslöja de latent intressena bakom den manifesta ideologin. Den utvecklas därmed till en misstänksamhetens sociologi, där nya frågor bestämmer den empiriska forskningens inriktning.

Nyweberianismen är i många avseenden en inverterad spegelbild av funktionalismen. (Därför har jag i ett annat sammanhang kallat de båda perspektiven för det naiva versus det cyniska.) Båda är genom sina allomfattande eller universalistiska anspråk svåra att godta, vare sig teoretiskt eller empiriskt. Modernare professionsforskning har därför på olika sätt sökt sig andra vägar.

PROFESSION, KONFLIKT OCH JURISDIKTION

I det förmodligen mest inflytelserika verket under de senaste två decenniernas professionsforskning, Andrew Abbotts *The System of Professions* (1988), är som titeln anger huvudtesen att professionerna utgör ett specifikt, relativt autonomt socialt system. Med system avses att förändringar i en beståndsdel medför förändringar i andra delar, dvs delarna är ömsesidigt beroende av varandra. Det professionella systemets interna dynamik är konkurrens mellan professioner om jurisdiktionen över områden. I sin bok ger Abbott rika skildringar av hur olika professioner, fr a de som ligger nära varandra, konkurrerar om och försöker monopolisera områden. Till de historiska förlopp Abbott skildrar hör "informationsprofessionernas", juridikens och psykiatriens utveckling.

Styrkan i teorin är att den kan förklara på vilka sätt exempelvis medicinen blev den dominerande professionen inom hälso- och sjukdomsområdet. Abbott visar att det på intet sätt var medicinens teorier eller goda kliniska resultat som var de ursprungliga orsakerna. Under 1800-talet skilde sig t ex homeopatin från medicinen i det att den förra "hade för vana att inte avliva patienterna med sin behandling" (Ibid: 20). Strategiska allianser, bekämpande av alternativa behandlingsformer, byggandet av skolor, licensiering tillsammans med staten, inrättandet av privata och offentliga hälsoförsäkringar med mera hör snarare till de avgörande orsakerna, hävdar Abbott. Kampen mellan den traditionella medicinen och psykiatrien om vem som har "rätten" till fältet mentalsjukdomar visar också hur konkurrens, erövringar, definitioner av ett områdes innehåll och andra strategier är centrala för att vinna jurisdiktion över ett problemområde.

Abbotts teori fungerar bra för att förklara aspekter av rivaliteter inom och mellan näraliggande professioner, dvs viss inter- och intraprofessionell konkurrens. Men den är diskutabel som en allmän historieteori. Professioner utgör inget autonomt socialt system, i synnerhet inte i de kontinentala europeiska länderna, men Abbotts allmänna tes håller knappast heller för de anglosaxiska länderna. Den fungerar alltså inte som övergripande förklaring av den historiska utvecklingen av professioner; de kausala mekanismerna är av ett annat slag, vilket vi skall återkomma till.

ATTRIBUTANSATSENS ÅTERKOMST

De senaste årens professionsforskning har inneburit dels en återgång till att försöka ange de väsentligaste definierande egenskaperna i en profession, dels en betoning av att professioner måste förstås utifrån det större samhälleliga sammanhang de verkar inom. Låt oss ta exempel på moderna definitionsförsök av två välkända professionsforskare.

Julia Evetts definierar en profession som ett yrke som är 1. *Kunskapsbaserat*, där kunskapen är grundad i flera års högre utbildning och yrkespraktik, träning. 2. De tillhör i första hand *medelklassen* och förekommer inom tjänste- eller servicesektorn. 3. Vidare är de i större eller mindre utsträckning *självreglerande* vad avser licensiering och arbetsrutiner (Evetts 1999).

Här har alltså egenskaper som altruism eller egenintresse försvunnit ur definitionen, och även organisatoriska attribut som speciella föreningar.

Eliot Freidson försöker beskriva professionen som idealtyp. Han skiljer mellan det variabla och det konstanta. Det konstanta i den professionella idealtypen är:

1. Allmänt eller officiellt erkända kunskaper som är grundade i abstrakta begrepp och teorier,
2. En inom professionen framförhandlad arbetsdelning,
3. Kontroll av arbetsmarknaden genom meritering och licenser, och
4. Kontroll av utbildningen, som är kopplad till universiteten och skild från den vanliga arbetsmarknaden (Freidson 1999).

De variabla, tids- och rumsbundna, komponenterna i denna modell är sådant som statens politik, professionens egen organisation, dominerande ideologier och själva innehållet i den professionella kunskapen.

Det finns åtskilliga andra definitionsförsök som använder dessa attribut eller några av dem och försöker åstadkomma kombinationer för att få fram en användbar och konsistent enhet. Ett problem med dessa försök är att om man lägger in för mycket substans i definitionen så finns alltför många undantag; alltför många yrken som betraktas som professioner hamnar utanför. Om man å andra sidan abstraherar för mycket blir definitionen i stort sett tom och det blir svårt att diskriminera mellan professioner och andra yrken. Ytterligare ett ofta uppmärksammat problem är att det råder så pass stora skillnader mellan kontinentaleuropeiska och anglosaxiska professioner.

Ett intressant försök att lösa problemet är utfört av den svenske historikern Rolf Torstendahl. Han försökte finna gemensamma nämnare mellan olika professioner och även mellan europeiska och anglosaxiska sådana och kom så småningom fram till: ”*kunskapsbaserade grupper*”.”¹ (Torstendahl 1990).

Denna definition är förstås tämligen tom, även om den är korrekt. Svaret visar implicit vad jag menar vara den största svårigheten i alla definitionsförsök av professioner, nämligen att de strävar efter att kombinera element från två eller tre skilda (ontologiska) nivåer; den kognitiva, teoretiska eller kunskapsmässiga, den sociala eller organisatoriska och – ibland – även den individuella, den professionelles habitus. Dessa tre nivåer har en relativ autonomi, vilket innebär att de inte alltid korresponderar med varandra på samma sätt. De har olika ”rytm”, något jag dock inte skall gå närmare in på här.²

De ovanstående försöken att inringa och definiera profession ger alla viktiga aspekter av dess speciella karakteristika och dynamik. Problemet med flera av dem är de universaliserande anspråken, vilket också kan kallas ”reduktionism”; man ger en definition som skall gälla oberoende av tid och plats, och det är alldeles för mycket substans i definitionen – t ex att alla professioner är uttryck för en kollektiv egoism. Det är snarare så att en profession kan uppvisa vissa egenskaper givet en viss situation och samhällsordning och andra vid en annorlunda tidpunkt och situation.

Vidare bestäms naturligtvis gränsdragningen mellan profession och icke-profession av vilka attribut som betonas. Om vi betonar universitet och högre utbildning så blir yrken med längst utbildning de mest självklara professionerna. Om vi å andra sidan betonar yrkespraktiken och nyttan så närmar sig definitionen hantverkaryrkena, och den formella utbildningen blir inte lika avgörande för professionell status. Om vi betonar altruismen lär inte vad Gerry Hanlon (1996) kallar de kommersiellt inriktade professionerna, och inte heller vad Osinsky och Mueller (2004) kallar de instrumentella professionerna, att ranka högt på professionsstegen – däremot kommer välfärdsstatens professioner att få högre poäng, och så vidare. Nedan följer ett resonemang som leder fram till mitt eget definitionsförslag.

Ett sätt att göra reda för de många motsatta definitionerna är att skilja mellan breda och snäva definitioner av profession. En bred definition har målsättningen att ge en "transhistorisk" avgränsning, dvs definitionen tar upp konstanta element och syftar till att vara tids- och rumsberoende, medan den snävare är tids- och rumsbunden. Nedan används denna distinktion.

Bred definition. De ovanstående definitionerna är mycket allmänt hållna och syftar till att fånga det väsentliga gemensamma i många olika professioner. Samtidigt är det uppenbart att många av dem speglar sin egen samtid, jämför t ex de naiva definitionerna under efterkrigstiden och de cyniska definitionerna under 1970-talet; båda typerna är präglade av sin tids kulturella klimat. I det följande skall jag först ge några synpunkter på vad en bred definition bör ta hänsyn till och sedan ge mitt förslag.

Profession och universitet. De flesta av definitionerna ovan tar fasta på professioners avhängighet av universitetsutbildning. Denna koppling har emellertid under senare år minskat i betydelse, framför allt på grund av att alltfler yrkesutbildningar införlivats i universiteten, vilket leder till att den tidigare relationen mellan universitetsutbildning och de "sanna" eller "etablerade" professionerna blir mindre entydig. Vidare krävdes tidigare inte universitetsutbildning för etablerade professioner som medicin, juridik eller ingenjörskonst. För det tredje finns det även idag professioner som inte kräver formell universitetsutbildning. Därför menar jag att relationen mellan universitetsutbildning och profession inte bör betonas alltför starkt - även om professionell utbildning idag oftast förmedlas via universiteten så är detta ingen historisk eller definitionsmässig nödvändighet.

Profession och abstrakt kunskap. Men vad är det då för speciell typ av kunskap en profession besitter? Kognitivt sett utmärks professioner av att de är bärare av kunskapssystem med en stark *abstraherande* kapacitet. Det betyder att professionella kunskapssystem kan fånga och inkorporera nya problem i kompetensområdet. Abstraktionen innebär också att de kan skapa och monopolisera nya problemområden. Andrew Abbot menar att den avgörande skillnaden mellan en profession som t ex civilingenjörer och bilmekaniker är just de förras abstraherande förmåga: "If auto mechanics had that kind of abstraction, if they 'contained' the relevant sections of what is presently the engineering profession, and had considered taking all repair of internal combustion engines on abstract grounds, they would, for my purposes, be a profession" (Abbott 1988: 7-8). Samtidigt, bör det tilläggas, får den abstraherande förmågan inte drivas alltför långt, jämför t ex filosofernas position idag. Kunskapssystemen bör befinna sig på en optimal, "lagom", praktiskt relevant abstraktionsnivå. Optimalt abstrakta system gör det möjligt att utvidga kompetensgränserna och införliva nya och gamla problem på ett förtroendefullt sätt.³

Detta formella perspektiv tycks dock inte vara tillfyllest. Med viss tvekan inför jag därför substantiella aspekter av kunskap för att kunna ta upp frågor om status- och prestigeskillnader mellan professioner. Detta innebär att införliva själva *ämnet* och *innehållet* i olika kunskapssystem. Professioner som sysslar med vad kan kallas *centrala kulturella frågor* tycks ha högre status än andra. (Djur är inte lika viktiga som människor, därför har medicinare högre status än veterinärer.) Att ta hänsyn till att vissa professioner behandlar områden som rör hälsa, liv och död kan bidra till att förklara varför vissa professioner haft högre status i vissa tider; medicin idag, prästerskapet i andra tider och samhällen, eller officerare i länder som är i krig eller utsätts för yttre hot. Maktförhållanden och situation bestämmer vilka värden och vilka kompetenser som uppfattas som de viktigaste i ett samhälle under en viss period.

Profession och osäkerhet. Detta för över till den ideologiska, subjektiva eller psykologiska motsvarigheten till kognitiva abstraktioner. Professionell status är relaterad till den kulturella uppfattningen eller perceptionen av professioner, vilket i sin tur länkat till ett annat typiskt professionsattribut; den mängd osäkerhet en profession behandlar.

Det moderna samhället kallas inte bara ett kunskapssamhälle utan också ett *risksamhälle*. *Osäkerhet* karakteriserar det moderna livet, och anlitaandet av professionella ses som ett sätt att minska densamma, vare sig det gäller hälsa, ekonomi eller intima relationer. Här framträder bilden av den professionelle som "hjälte". Det finns en optimal balans mellan osäkerhet och teknikalitet, som kan uttryckas i en kvot, en O/T relation. Om kvoten är för hög innebär det en alltför hög osäkerhet; professionen ifråga brister i prestanda och kommer inte att kunna skapa förtroende för sin verksamhet. Om kvoten blir för låg, verksamheten är mekanisk och lätt kan läras ut så kan den också lätt övertas av andra yrkesgrupper eller utföras av lekmän. I den rätta balansen mellan teknikalitet eller rutinisering och risk framstår den professionelle som en person som med sina kunskaper kan betvinga det för klienten okända: "När utövaren kan förmedla en känsla av säkerhet gällande det okända kommer han/hon att vara i den starkaste positionen" (Collins 1975: 343).

Profession och förtroende. Nyckelbegreppet här är *förtroende*. Framgångsrika professioner åtnjuter ett starkt förtroende som är baserat på en allmän uppfattning om verksamhetens betydelse och svårigheter. Här är den rätta platsen att föra in professionella attribut av den typ vi mött ovan. Förtroenderelationer backas upp och bevaras av de flesta professioners framhävande av en strikt yrkesintegritet, etiska koder och andra disciplinerande mekanismer, och genom betoningen av kollegialitet och altruism.

Det finns ett mått av rituellt verklighetsskapande i den professionella verksamheten. Detta betyder också att endast andra professionella anses kapabla att korrekt bedöma den enskilde utövarens kompetens. Och det är därför *förtroendet för kåren som helhet* är viktigt för en profession. Förtroendet underbygges genom betoningen av en sträng yrkesintegritet och av inrättandet av etiska kommittéer, samt naturligtvis av en allmän kollegialitet. (Kritik av enskilda utövare tenderar att hota förtroendet för kåren som helhet, därför föreligger två alternativ vid exempelvis enskilda skandaler; benhårt försvar eller uteslutning.)

Profession och utbytbart. Den kollektiva strategin att betona kårens färdigheter och kompetens, och inte skilja mellan enskilda utövare, innebär att det durkheimiska begreppet *utbytbart* är centralt; i princip är vilken utövare som helst inom kompetensområdet kapabel att utföra uppgiften ifråga. Arbetsdelningen och specialiseringen inom en kår motverkas således av den "mekaniska solidaritet" som är baserad på utbytbart och sammanhållningen mellan kolleger.

Professioner som förmedlare av kunskapssystem. Förtroende är som påpekats avgörande för en profession eftersom det utgör själva det kitt som binder samman den professionelle med klienterna, eller med det övriga samhället. Som Anthony Giddens hävdar är ett av modernitetens viktigaste karakteristika att förtroende för traditioner ersatts med förtroende för abstrakta kunskapssystem, representerade av professionella. Dessa utgör *tillgångspunkter*. Precis som prästen har tillgång till Guds tankar har läkaren tillgång till det medicinska kunskapssystemet och därmed får "klienten" indirekt tillgång. Man kan alltså också säga att professionella är *förmedlare* mellan klienter eller lekmän och abstrakta kunskapssystem.

Ovan har jag tagit fasta på följande karakteristika:

1. Abstrakt kunskap, 2. Osäkerhet/risk (O/T) relationen, 3. Förtroende, 4. Utbytbart, 5. Tillgångspunkt, och får följande något klumpiga definition: *Professioner är bärare och förmedlare av samhälleligt sanktionerade, abstrakta kunskapssystem som ger dem förmågan att utföra handlingar som uppfattas som svåra och värdefulla av allmänheten/klienten.*

Där allmänheten/klienten kan stå för en patient eller annan enskild person, men också för en statlig organisation, ett privat företag eller samhället i stort.

Fördelen med denna definition är, enligt min mening, att den inte yttrar sig om professionellas motiv, intressen eller strategier. En profession bör inte definieras som altruistisk eller som driven av egenintresse; sådana attribut är konjekturrella, variabla. Det gäller även grad av organisering; vissa professioner, som t ex läkare, har länge haft starka yrkessammanslutningar medan andra, t ex ingenjörer, inte varit särskilt väl organiserade. Jag har även uteslutit universitet eller högre formell utbildning. Det är visserligen en egenskap med lång empirisk giltighet och som klart befrämjat allmänhetens värdering av professioner, men likafullt bör formell utbildning ur historiesociologiskt perspektiv ses som en variabel, bland annat på grund av professioners koppling till forna tiders handverkarskrån.

Samtidigt bör det åter betonas att det inte går att ge en knivskarp definition av "profession". Det är precis som med begrepp av typen "klass", "statusgrupp", "paradigm" eller dylikt inom samhällsvetenskaperna. Som Paul Feyerabend skriver är dessa "komplicerade historiskt-antropologiska fenomen som vi inte riktigt förstår", och de behöver undersökas, men det kan hämma forskningen att ge dem alltför exakta definitioner på förhand (Feyerabend 1975: 269).

Snäv definition. Om vi minskar ambitionen att formulera en transhistorisk definition av profession och istället förstår begreppet som historiskt och rumsligt variabelt blir det hela lättare. En möjlighet blir att definiera profession som en kombination av högre utbildning, i vår tid universitetsutbildning, och praktisk samhällsverksamhet, med andra ord *praktisk verksamhet grundad på vetenskaplig kunskap*. Vi kan då låta medicin, ingenjörskonst och juridik vara moderna prototyper. Samtidigt försvinner en hel del yrken ur begreppets denotation, som t ex universitetsforskare.

De professioner som växer fram i och med välfärdsstaten och efterkrigstiden blir då de mest påtagliga. Jag tänker på de så kallade semiprofessionerna, som socialarbetare (professionaliserade genom forskning i socialt arbete), sjuksköterskor (omvårdnadsforskning) och skollärare (pedagogik, utbildningsvetenskap). Dessa har för det första uppvisat hög tillväxt, och för det andra har de införlivats i universitetssystemet.

Ett utmärkande drag för denna typ av professioner är att utbildningen oftast är tvär- eller mångvetenskaplig. De är omgärdade av en mängd hjälpämnen som förser dem med en teoretisk bas. Det är här ämnen som sociologi och psykologi har en viktig funktion, idag tillsammans med medicin, speciellt diverse neurovetenskaper, kognitionsforskning med mera.

Ett annat utmärkande drag är att de i och med universitetsanknytningen innehåller en karakteristisk spänning. Denna går mellan den akademiska och den praktiska sidan av ämnet. Samtliga ämnen innehåller personer som menar att det är väsentligt att ständigt förbättra och öka teoriansknytningen, utvidga forskningen inom ämnet och så vidare, och å andra sidan personer som menar att det är den praktiska yrkeserfarenheten som är den bas på vilken ämnet ifråga måste vila. (Brante 2003: 171 ff).

Om "profession" förstås i denna snävare mening är det i själva verket de tidigare semiprofessionerna som utgör framtidens prototyper vad avser definitionen av begreppet profession. En sådan definition ger en förklaring av många yrkesområdens strävan att erhålla en vetenskaplig bas för sin utbildning. Eftersom dessa inte erhåller höga samhälleliga belöningar, och de återfinnes inom den offentliga sektorn, blir det dessutom möjligt att "rädda" föreställningen om "altruism" och "kall" som centrala professionella attribut.

REFERENSER

- Abbott, A. (1988). *The System of Professions*. Chicago: The University of Chicago press.
- Brante, T. (1990). 'Professional types as a strategy of analysis.' Burrage, M., Torstendahl, R. (red) . *Professions in Theory and History; Rethinking the Study of the Professions*. London: Sage.
- Brante, T. (2003). 'Konsolideringen av nya vetenskapliga fält – exemplet forskning i socialt arbete. *Socialt arbete. En nationell genomlysning av ämnet*. Högskoleverket och FAS.
- Dingwall, R. (1999). 'Professions and social order in a global society.' *International Review of Sociology*, March 1.
- Evetts, J. (1999). Professions: changes and continuities. *International Review of Sociology*, March 1.
- Freidson (1986). *Professional Powers. A Study of the Institutionalization of Knowledge*. Chicago: Chicago University Press.
- Freidson, E. (1999). "Theory of professionalism: method and substance." *International Review of Sociology*, March 1.
- Gouldner, A. (1979). *The Future of Intellectuals and the Rise of the New Class*. London: McMillan.
- Hanlon, G. (1999). 'The changing nature of professionalism and the fracturing of the service class.' *International Review of Sociology*, March 1.
- Johnson, T. (1972). *Professions and Power*. London: McMillan.
- Johnson, T. (1995). 'Governmentability and the institutionalization of expertise.' Johnson, T., Larkin, G., Saks, M., *Health Professions and the State in Europe*. London: Routledge.
- Larson, M. (1978). *The Rise of Professionalism*. Berkeley: Berkeley University Press.
- Larson, M. (1990). 'In the matter of experts and professionals, or how impossible it is to leave nothing unsaid.' Torstendahl, R., Burrage, M. (eds), *Professions in T*
- Millerson, G. (1964). *The Qualifying Association*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Murphy, R. (1988). *Social Closure*. Oxford: Clarendon Press.
- Osinsky, P., Mueller, C. (2004). 'Professional commitment of russian provincial specialist.' *Work and Occupations*, Vol. 31, No. 2.
- Parkin, F. (1979). *Marxism and Class Theory. A Bourgeois Critique*. London: Tavistock.
- Parry, N., Parry, J. (1973). Social closure and collective social mobility. In Scase, A. (ed), *Industrial Society: Class, Cleavage and Control*. London: Allen & Unwin.

- Parsons, T. (1964). *Essays in Sociological Theory*. New York: The Free Press.
- Perkin, H. (1969). *The Key Profession*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Perrow, Charles, "The Organizational Society", i Salaman, G, Thompson, K (red), *Control and Ideology in Organizations*. Milton Keynes: The Open University Press, 1980.
- Torstendahl, R. (1990). 'Essential properties, strategic aims and historical development: three approaches to theories of professionalism', Burrage, M., Torstendahl, R. *Professions in Theory and History*. London: SAGE.

¹ Enligt Torstendahl är detta det enda sättet att undvika svårigheten att anglosaxiska och kontinentala länder har olika betingelser för professionella gruppers utveckling: "Det enda som återstår ... som inte är definierbart endast på engelska, är kunskap." Kunskap är grundläggande för definitionen, vare sig det gäller att påvisa professioners funktionella eller statushöjande karakteristika.

² Jag har dock skrivit en avhandling om denna fråga, se Brante (1980).

³ Man kan stanna här vad avser kunskapssystemens egenskaper, men också gå ett steg till och säga att det måste röra sig om säkerställd kunskap. I det senare fallet blir kopplingen mellan profession och universitet självklar. Exempelvis hävdar Steven Brint (2001) i sin definition att en sådan koppling är nödvändig, eftersom informations- eller upplysningsyrken i allmänhet inte bör räknas som professioner. Men frågan är alltså om universitet och högre utbildning skall ses som en konstant eller en variabel.